

**РОЗПОВІДНІ Й ВІРШУВАЛЬНІ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ
АВТОРСЬКОЇ ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ
В ЛІРИЦІ УЛЯНИ КРАВЧЕНКО****Галина Волощук**

Коломийський навчально-науковий інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; 78203, м. Коломия, вул. Лисенка, 8; e-mail: galia.voloschuk@pnu.edu.ua

Статтю присвячено дослідженню розповідних й віршувальних форм вираження авторської ідейно-естетичної свідомості в ліриці Уляни Кравченко. Метою статті є визначення та опис ритміко-строфічної структури лірики поетеси. **Дослідницька методика.** У дослідженні використано систему з біографічного, герменевтичного, культурно-історичного та поетикального методів, що зумовлено специфікою дослідження, його об'єктом та предметом. **Результати.** У статті встановлено, що вагомість досвіду української нації для світомислення Уляни Кравченко втілена також в ритміко-строфічній структурі її лірики, де поруч із звичними строфами та силабо-тонічними розмірами часто зустрічаються народні форми колінного вірша. А використання авторкою канонізованих строф у поезіях, написаних від імені ліричного «власне автора», свідчить про домінування синтезуючої мисленнєвої операції в когнітивній сфері авторки. **Наукова новизна.** Розглянуто мисленнєвий процес письменниці – генерування носієм авторської свідомості відповідної художньої системи твору та кожного її елемента, зокрема на рівнях суб'єктів викладу, метрики й ритміки. Аналіз ключових векторів самовираження поетеси виявив таку особливість її поетичного наративу, як відсилання читача до рівня авторської свідомості, що переконує в перевазі серед усіх типів суб'єктів викладу інстанцій ліричного героя та «власне автора». **Практичне значення.** Наукові результати дослідження можуть бути основою для написання курсових та дипломних робіт, розвідок про творчість У. Кравченко.

Ключові слова: авторська свідомість, розповідні й віршувальні форми лірики, метрика, ритміка.

Ліричний характер обдарування Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер, 1860-1947) повною мірою виявився в її поетичних збірках «Primavera», «На новий шлях», «Проліски», «В дорогу», «Лебедина пісня», «В житті є щось», «Для Неї все!», «Шелести нам, барвіночку», «Caritas». Їх образ-

но-мотивна система засвідчила домінування в ліричному наративі авторки неоромантичного дискурсу

Надзвичайна вагомість досвіду української нації для світомислення Уляни Кравченко втілена також, на нашу думку, в ритміко-строфічній структурі її лірики, де поруч із звичними строфами та силабо-тонічними розмірами часто зустрічаються народні форми колінного вірша. А використання авторкою канонізованих строф у поезіях, написаних від імені ліричного «власне автора», свідчить про домінування синтезуючої мисленнєвої операції в когнітивній сфері поетеси.

Зазначимо, специфіка ліричного родового відношення полягає в сприйнятті поетом навколишнього світу з внутрішньої щодо дії (та героя) позиції та передачі його за допомогою таких суб'єктів викладу, які дозволяють розгортати сюжет переважно у сфері переживань героя, що їх він сам і висловлює. Не другорядну роль у становленні поетичного наративу відіграють і ті ритміко-строфічні й мовленнєві форми, які обирає митець для втілення думки, передовіряючи власну компетенцію відповідним розповідним інстанціям. Це наче дві сторони одного мисленнєвого процесу – генерування носієм авторської свідомості художньої системи твору та кожного її елемента.

Узвичаєна літературознавча типологія суб'єктів викладу в ліриці, як відомо, розрізняє такі їх види: герой, персонаж, «власне автор» і розповідач. Підсумовуючи найістотніші особливості кожного з них, В. Смілянська зазначає: «Якщо «власне автор» роздумує над загальнолюдськими проблемами, розповідач говорить про інших людей, а ліричний персонаж сам виражає власні почуття, то ліричний герой – це найбільш репрезентативний образ самого поета, що веде мову про власні переживання (які, однак, співзвучні багатьом) [8, с. 82]».

Проведений аналіз ключових векторів самовираження Уляни Кравченко виявив таку особливість її поетичного наративу, як майже обов'язкове відсилання читача до рівня авторської ідейно-естетичної свідомості, тобто до конкретного досвіду поетеси (громадського, особистого, педагогічного й т.д.), її переконань, смисложиттєвих установок. Схиляємося до твердження, що з-поміж усіх типів суб'єктів викладу домінують у поезії Уляни Кравченко саме інстанції ліричного героя та ліричного «власне автора», причому перша характерна більше для ранньої творчості, друга – для зрілої.

Основний тип «автора» ранньої лірики Уляни Кравченко – ліричний герой – формально виражається найчастіше особовими займенниками у першій особі однини («я»), вжитими в прямому чи непрямому відмінку («Я тільки хочу так скріпитись духом...», «Згадай мене, милий, згадай мя весною», «Мені не жалко! Я з терпіння, болю нову користь, нових добуду сил!», «Серед зілля маєвого і проміння золотого я вас ба-

чу, любі діти...»), у першій особі множини, коли поетеса звертається до своїх найближчих людей («Ми вольні! І на волі лиш кохаю я!»); звертанням до себе самої чи однодумців («Куди ти, сестро, смілий лет звертаєш?», «Роздуймо, браття, огонь завзяття...»).

Як помітно, ліричний герой Уляни Кравченко – це яскравий індивідуальний образ людини (самої авторки), якій притаманні пристрасні інтимні переживання, активність громадянської позиції (і жіночої – передовсім), усвідомлення педагогічної відповідальності, значний обсяг ідейних запитів. Водночас це образ узагальнений, наділений характерними рисами сучасника – жінки з освіченої, інтелігентної родини, з передового за суспільно-політичними переконаннями середовища, яка не може змиритися з існуючими порядками, традиціями громадського й сімейного життя, а відтак прагне до духовної самореалізації через активну діяльність.

Уляна Кравченко належить, напевно, до тих поеток, біографія яких є своєрідним ключем для адекватного розуміння їх поезії, бо вона широко відбита у творах, хоч далеко не в усіх основних моментах. Життєпис авторки навіть при цілком точному художньому відтворенні міг би правити за типову біографію освіченої жінки кінця XIX – початку XX ст., людини громадського чину, готової і словом, і педагогічною працею служити своєму народові. Поетеса художньо осмислює своє свідоме життя як частку історії своєї нації.

Ліричний герой у поезії Уляни Кравченко настільки активний, що об'єднує навколо себе як ідейно-естетичного центра інші ліричні суб'єкти, спонукаючи читача співвідносити їх із яскравим «образом» самої авторки. У ньому домінує внутрішня духовно-почуттєва сфера ліричного «я», його переживання, викликані зовнішніми чинниками.

Яскравим прикладом співіснування різних розповідних інстанцій поруч із ліричним героєм як основним суб'єктом викладу може бути збірка «На новий шлях». У ній знаходимо цілу добірку поезій, присвячених розкриттю суспільних суперечностей, де Уляна Кравченко починає використовувати ліричного «власне автора» («Спокою, щастя між людьми немає...», Брехня й омана в світі все горою, а правди не доглянеш між людьми...»). Натомість для глибшого розкриття життєвої позиції передових людей свого часу, працю яких Уляна Кравченко вважала гідною наслідування, вживається у цій збірці інстанція ліричного персонажа («Ми йдемо до тих, що смерть несуть на шлях...», «Любови святої силою могуті, з гарячим серцем сміло йдимо між люд...»).

Уляна Кравченко вже в другій своїй збірці змогла досягти поетичної майстерності настільки, що справді, як радив їй І. Франко, почала самотужки обмежувати крила власної фантазії, вільно «видобувати поезію з дійсності», дивитися «поетично на речі близькі [4, с. 121, 156]».

Так поступово відбувався у її творчості перехід до поезії рефлексивної, надособистісної, а подекуди – й описової, що закономірно вимагала таких розповідних інстанцій, як ліричний «власне автор» і ліричний розповідач.

Яскравий тип ліричного героя – індивідуального образу жінки з притаманними їй пристрасними інтимними переживаннями й свідомою громадянською позицією – знайшов своє втілення й у ритміко-метричному ладі лірики Уляни Кравченко. На нашу думку, головним ритмотворчим чинником її поезії став глибоко засвоєний із народних пісень принцип ритмічної групи (коліна), характерний, як відомо, і для коломийки – власне галицького варіанту силабічного 14-складовика, що його авторка полюбила, напевно, ще з колиски. Для аргументації сказаного підібрано з різних збірок авторки приклади кількох творів із нарративним типом ліричного героя, стилізованих під народні пісні. Найпоширенішим виявився коломийковий розмір, тобто триколінний 14-складовик (4+4+6):

*Сп'вай, ненько, / тихесенько, /
Якь давно сп'вала, //
Коли мене, / моя нене, /
До сну колисала. // [7, с. 22].*

*Ой, розсиплю / слізеньками / власний біль і горе, //
хай падають / білим цвітом / в темні прірви-звори... //
[6, с. 93].*

*Україно, / Україно, /
Нене моя, Нене, – //
Як забуду / Тебе, рідна, /
Забудь й Ти про мене. // [1, с. 24].*

Серед інших випадків народних розмірів більш-менш частотним був і двоколінний 12-складовик (6+6):

*Любишь чи не любишь, /
То менъ байдуже! //
Въ вгъкъ ти вгърна буду, /
Мбй сердечный друже // [7, с. 26-27].*

Тяжіння до філософського осмислення життя, екзистенційних роздумів, афористичності спричинилися до яскравого домінування в її поезії зрілого періоду розповідної інстанції ліричного «власне автора». З-поміж двох його різновидів популярнішим став т.зв. безособовий тип. Перехід саме до цього суб'єкта викладу відбиває природний процес розвитку світорозуміння поетеси. У ранніх збірках узагальнюючі роздуми були своєрідними фрагментами в структурі цілісного нарративу, приуро-

чувалися розкриттю окремих граней суспільної несправедливості, а з часом конкретні стимули до роздумів дедалі частіше залишалися «поза кадром», з'являлися широко філософські, суспільно-політичні узагальнення-медитації, які вже не служили своєрідним ліричним коментарем до подій, а втілювали весь розвиток думки-переживання у цілісному й завершеному ліричному творі.

Виклад від імені ліричного «власне автора» в поезії Уляни Кравченко зазвичай неозначено-особовий. Мовлячи в такий спосіб, авторка немовби подає загальний роздум, спрямований до всіх, а не до когось конкретно, звертаючи увагу читача на те, що є своєрідним надбанням покоління. Найістотніші тематико-проблемні комплекси, довкола яких обертається в такому разі її думка, стосуються діалектики людських взаємин: щастя і горя («І людськеє горе – лиш шлях до добра!..»), бідності чи багатства («Щирий люд наш – без провини – визискали кармазини...»), молодості й старості («Сила, молодість, краса довго не триває...»), чесності та брехні («Брехня й омана в світі все горою, а правди не доглянеш між людьми...»), зради й вірності («Вже підлота і зрада чесною, чернь сунеться на осліп серед тьми...»), батьківства («При батеньку і при неньці весело дитині...») чи сирітства («Нема неньки – і дрібненька квітонька зів'яла, і в хатині сиротині недоля настала»), потреби просвітницької діяльності («Наука – це міць, що двигне нас з недолі...»), обов'язку перед Батьківщиною («Жде праці Україна, від кожного жде сина...») і под. Не оминула Уляна Кравченко увагою й такі поняття і категорії, як самотність («Ніхто не скаже... сліз не прийде втерти в життя страждальні дні... ні в хвили смерті...»), свобода («Хто ж квіти дасть в неволі птичий спів, хто сонце, легіт, зелень зможе дати?»), життєва марнота («Люд – нині скептик, світ цілий – базар...»), інтуїція («Щаслив, хто голос серця розуміє, за голосом його іде...»), сумнів («Серць дужих сумнів не втручає в хлань...»), щастя («Хто другим дав щастя зазнать хоч хвилину, той виконав гарно ту земну задачу...») і т.ін.

Жанрово-тематично інстанція ліричного «власне автора» репрезентована в поезії поетеси такими поетичними формами, як медитація («Ведеться боротьба в людському роді...», «Пекуча тишина»), повчання («Щаслив, хто рідну матір має...», «Серденько чуттям огрій...»), поезія-роздум (О, жаль тих цвітів...», «Осіння любов»), поезія-алегорія («На виставі», «Кіточка»), поетичний пейзаж («Рож не оживиш зів'ялих...», «Повінь Прута», «Схід сонця»), вірш-заклик («О віщих дум, співці, не розгубіте всеу!»), «Жде праці Україна»), а також – деякими канонізованими строфами, як-от сонет, октава чи секстина.

Октави в поетичному доробку Уляни Кравченко зустрічаються значно частіше, ніж секстини. Причому з погляду граматичного оформлення розповідної інстанції «власне автора», вдалося виявити як безосо-

бову форму, так і тип викладу від «ми» – репрезентанта колективної свідомості.

В октаві «Жаль цвітів, що в теплівні світ узріли» дотримано всі особливості цієї канонізованої строфи: віршовий розмір – 5-стопний ямб, схема римування – abababcc. Така чіткість і правильність віршування створює особливий пафос надособистісного знання, що загалом важливо для форми викладу від т.зв. «власне автора».

<i>Жаль цвітів, що в теплівні світ узріли,</i>	<i>a</i>
<i>не сонце украсило їм лице;</i>	<i>b</i>
<i>сей чар і запах, що вокруг розлили</i>	<i>a</i>
<i>в багатій залі, через ніч мине</i>	<i>b</i>
<i>при п'янім гомоні... Та й ранок білий</i>	<i>a</i>
<i>їх на долівці стоптаних найде...</i>	<i>b</i>
<i>Серця ж, що задля них життя віддали,</i>	<i>c</i>
<i>такі холодні, як мрамур у залі.</i>	<i>c</i>

[2, с. 151].

— — — — —

— — — — — (схема 2-х перших рядків)

Прикладом застосування на практиці строфічного канону сонета може слугувати, скажімо, перший сонет із циклу «Титани» Уляни Кравченко, приуроченого розглядові досвіду І. Франка й М. Павлика. У цьому сонеті витримано всі необхідні ознаки жанру, крім однієї – теми (як і в багатьох сонетах Каменяра, опрацьовується не любовна, а суспільно-політична проблема). Написаний твір, як і годиться, 5-стопним ямбом; катрени і терцети поєднані між собою однаковими типами рими й римування (abba abba ccd eed); в основі композиції лежить принцип тріади, тобто «теза – антитеза – синтез» (про стан природи, яка втратила здатність плодоносити, спочатку говориться песимістично, пізніше висловлюється все-таки надія на животворну силу землі, відтак – робиться висновок, що відродження неминуче, бо саме такою, а не іншою є специфіка надії як духовного стану людини й суспільства, у тому числі – українського, що чекає на тих титанів свого краю, котрі спроможні будуть оживити дух народу).

<i>Бач: білий цвіт садів, що рано цвів,</i>	<i>a</i>
<i>Зварила лютя та буря розронила –</i>	<i>b</i>
<i>Надій багатих нива не сповнила,</i>	<i>b</i>
<i>З зеленин царин не зібрав ти жнив.</i>	<i>a</i>

<i>Невже назавжди овоч запинивсь?</i>	<i>a</i>
<i>Невже на все ріллі піднята сила?</i>	<i>b</i>
<i>Чи ж би яр-цвітом більш садів не крила?</i>	<i>b</i>
<i>Стеблом-колоссям не вбирала нив?</i>	<i>a</i>

О, ні! Яр збудить силу животворну, **c**
Пішле проміння й дощ на ниву чорну, **c**
І ти надійсь і знов жди жнива. **d**

А хоч би посів знищив черв чи тучі, **e**
Колись надії яр сповнить блискучі, **e**
Бо в неї сила з тих, що не вмира. **d**
 [3, с. 22].

— — — — —

— — — — — (схема 2-х перших рядків)

Незриму, але постійну присутність духу українського народу в максимально узагальнених поетичних роздумах Уляни Кравченко, репрезентованих розповідною інстанцією «власне автора», засвідчують і ті зразки її лірики, які стилізовані під народнопісенний ритм. Наведемо, зокрема, такі яскраві приклади народного вірша в її доробку:

- триколінний 11-складовик (4+4+3) –
Тихо гнеться / над водою / верболіз, //
долітає / із долини / бренькіт кіс... //
 [2, с. 190];
- двоколінний 12-складовик (6+6) –
Вітер завіває, / гуляє по полю, //
ой, не всі тут маєм / однакову долю... //
 [5, с. 51];
- триколінний 14-складовик, тобто 4+4+6 (коломийка) –
Як палають / в темнім борі / ягідки калини, //
Так любов / палає в серці / Нені України. //
 [5, с. 58].

Жила ненька – / і дрібненька /
квітка аж горіла, //
і ся хатка, / мов палатка, /
блисками зоріла. //
 [2, с. 233].

- майже вільний щодо ритму вірш, властивий історичним пісням –
Згомонила Україна, розбудилися могили,
І воскресла слава, люду в мить прокинулися сили
 [1, с. 34].

Для збірки «Caritas», яка стоїть дещо окремим за тематикою і стильовим оформленням у творчості Уляни Кравченко, властива й специфічна, раніше майже не використовувана авторкою розповідна інстанція ліричного розповідача. Як відомо, основним предметом поезії з таким

суб'єктом викладу є внутрішній світ іншої людини, а у випадку згаданої збірки – незвичайної особистості, тобто Ісуса Христа («Gethsemane», «Голгофта»), Тихо! В Найсвятішій Тайні...» і т.д.) чи Матері Божої («Се Мати Твоя...»), «Пісня лицарів Марії» і под.). Отож, закономірно, що поетеса не наважилася надавати своїй релігійній ліриці того особливого рівня авторської свідомості, який загалом характеризує її художній світ. Благоговіння й стан релігійного екстазу вимагали від неї відстороненої розповіді про долю й переживання Ісуса Христа й Богородиці, а тому лірика, вміщена в збірку «Caritas» майже цілком описова. Деякі з-поміж аналізованих творів достатньо великі за обсягом, моделюють діалогічні сцени, що зумовлювало зміну розповідних інстанцій – здебільшого від ліричного персонажа чи розповідача до «власне автора»:

*Сама осталась я... Остався біль,
що каменем упав на груди...
І в серці сім мечів...
Сама? А де ж ті люди, що для них умер
мій Син – мій Пан – мій Бог?! [...]
І Ти воскреснеш, наша Батьківщино!
Тепер Твоя Голгофта, –
розп'ята Ти! [...]
А ми – віримо:
– Страдальна Мати все нам Матір'ю була,
Вона держить над нами свій Покров... [б, с. 325-327].*

Підсумовуючи, зазначимо: аналіз розповідних інстанцій у ліриці Уляни Кравченко виявив тяжіння передовсім до тих наративних і ритміко-строфічних форм, які сприяють кращому опри явленню авторської свідомості, тобто до суб'єктних типів ліричного героя та «власне автора». Характер їх співіснування і частотність уживання засвідчили еволюцію наративного мислення поетеси відповідно від першої з названих щойно форм до другої, що відбиває природний процес розвитку світорозуміння авторки, її здатність узагальнено осмислювати філософські, національні й суспільно-політичні проблеми. Розповідна інстанція ліричного персонажа зустрічається в поезії Уляни Кравченко досить рідко, насамперед у творах, присвячених розкриттю досвіду й переконань про-світителів народу, а також – дітей. Найбільша кількість поезій із формою викладу від імені ліричного розповідача наявна в збірці релігійної поезії авторки «Caritas», що зумовлено необхідністю відсторонено розповідати про стражденну долю Ісуса Христа й Богородиці.

Особливо вагоме значення досвіду рідного українського народу для світомислення Уляни Кравченко засвідчує ритміко-строфічна структура її лірики, де, поруч із звичними строфами (катренами й терцетами) та силабо-тонічними розмірами (ямбом, хореєм, дактилем, амфібрахієм,

анapestом), досить часто зустрічаються народні форми силабічного вірша з двома-трьома колонами, оформлені в цензуровані дистихи. Використання канонізованих строф у поезіях, написаних від імені ліричного «власне автора», теж свідчить про домінування синтезуючої мисленнєвої операції в когнітивній сфері авторки.

Література

1. Кравченко У. В дорогу: збірка поезій для молоді. Перемишль: Накладом Народного Базару, 1921. 48 с.
2. Кравченко У. Вибрані твори: вступна стаття, упорядкув. текстів і примітки А. А. Каспрука. К.: Державне вид-во художньої літератури, 1958. 498 с.
3. Кравченко У. На новий шлях: [поезії] / Уляна Кравченко. – Коломия: Накладом «Загальної Книгозбірні», 1928. – 144 с.
4. Кравченко У. Пам'яті друга: Вірші в прозі, статті, спогади, листи; [упоряд. і автор вступ. ст. та приміток Г. І. Огриза]. К.: Каменярь, 1996. 247 с.
5. Кравченко У. Проліски: жмуток поезій для дітвори / Уляна Кравченко. Перемишль: Накладом Народного Базару, 1921. 64 с.
6. Кравченко У. Caritas: поезії: фотопередрук з Ulana Krawchenko, Peremyshl, 1935. Львів: Видавництво «Загальної Книгозбірні», 1935. С. 275-360.
7. Кравченко У. Primavera: збірник поезій Юлії Шнайдеръ]. Львів: Накладомъ Евгенія Олесницького, 1885. 40 с.
8. Смілянська В. Л. Світ лірики // Смілянська В. Л. Шевченкознавчі роздуми: зб. наук. пр.; наук. рец. Г. М. Сивокінь. К.: Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, 2005. С. 55-110.

NARRATIVE AND VERSE FORMS OF DISPLAYING THE AUTHOR'S CONSCIOUSNESS IN THE LYRIC POETRY OF ULIANA KRAVCHENKO

H. M. Voloshchuk

*Kolomyia Institute of Vasy lStefanyk Precarpathain National University;
78203, Kolomyia, 8 Lysenko Str.; e-mail: galia.voloshchuk@pnu.edu.ua*

*The paper dwells on the study of narrative and verse forms of displaying the author's consciousness in the lyric poetry of Uliana Kravchenko. The aim of the paper is to define and describe the rhythmic and strophic structure of Ms Kravchenko's lyric poetry. **Methods.** The study employs a system of biographical, hermeneutical, cultural-historical and poetic methods, which is*

*determined by the specific nature of the survey, its subject of inquiry. **Results.** The paper argues that the poetess's worldview is also influenced by the exceptional significance of the Ukrainian nation experience, which finds its embodiment in the rhythmic and strophic structure of her poetry, where, alongside the usual stanzas and syllabic-tonic meters, folk forms of the knee verse are frequent. Moreover, the poetess's choice of canonised stanzas in the poems written on behalf of the lyrical "author proper" testifies to the dominance of the synthesising thought operation in the writer's cognitive sphere. **Academic novelty.** The writer's thought process is considered – the generation by the medium of the writer's consciousness of the corresponding artistic system of the work and each of its elements, in particular at the levels of subjects of presentation, metrics and rhythm. The analysis of the key vectors of the poetess's self-expression revealed such a feature of her poetic narrative as a reference of the reader to the level of author's consciousness, which convinces in the prevalence of the instances of the lyrical hero and the "author proper" among all types of subjects of narration. **Practical consequence.** The findings of the study can serve as a reference for term papers and diploma theses.*

Keywords: *author's consciousness, narrative and verse forms of lyrics, metrics, rhythm.*